

ŠPERKY JAKO SOUČÁST KROJE STŘEDNÍ DOBY BRONZOVÉ

Soňa Nožinová & Petr Křišťuf*

Abstract: *The aim of this paper is to reconstruct the costumes of high-ranking women and men in Middle Bronze Age society. Costumes are seen as a badge of social status, which, through jewellery, communicate affiliations to a social group. We believe that an analysis of grave goods can reveal jewellery sets associated with the Bronze Age elite. For women, the costume typically includes two pins, luxury bracelets, necklaces and rings on the feet and hands. Jewellery is worn mostly symmetrically. In contrast, the male costume is equipped with only one pin, and is sometimes accompanied by a rod-shaped bracelet. The arrangement of jewellery is asymmetric and the costume is usually accompanied by a weapon.*

Key words: *jewellery, costume, Middle Bronze Age, grave goods, West Bohemia, principal component analysis.*

---

*Bc. Soňa Nožinová a PhDr. Petr Křišťuf, Ph.D., Katedra archeologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, nozinova@students.zcu.cz, pkristuf@kar.zcu.cz.

1. Úvod

Oděv patří k artefaktům, jejichž studium je na základě archeologických metod velmi komplikované, jelikož textil a další materiály používané na výrobu oděvů se v archeologických kontextech nacházejí jen velmi zřídka. Zároveň je ale oděv důležitým artefaktem, který má velmi významný komunikační účel. Je společensky „viditelný“ (Wobst 1977) a může tak nést informace o svém nositeli, resp. jeho společenském postavení.

V této práci se snažíme o rekonstrukci kroje. Kroj byl etnografy vždy vnímán nejen jako praktický artefakt, ale především jako odznak společenského postavení (např. Bogatyrev 1936). Má typické součásti charakterizující společenský status jedince, který sdílí s dalšími členy komunity. Stírá se tak individualita na úkor příslušnosti ke společenské skupině. Rekonstrukce kroje je tak v archeologii velmi zásadní pro poznání společenského statusu jednotlivců. Jeho součástí naštěstí není pouze oděv, ale i další doplňky, za které považujeme i šperky (např. Kristiansen 2013; Langová 2012). Kolekce těchto šperků se nám daří v archeologických kontextech identifikovat a můžeme se tak pokusit alespoň o částečnou rekonstrukci podoby kroje.

Šperky a ozdoby lze rozdělit do tří skupin podle vztahu k tělu jedince. První skupina šperků je umístěna na těle a zpravidla je k němu připojena takovým způsobem, že je s ním integrována. Do této kategorie se řadí především prsteny a náušnice. Některé druhy kruhových šperků na kotnících a pažích by také mohly patřit do této kategorie. Tyto šperky mohly být považovány za nedílnou součást sociální identity, podobně jako snubní prsteny v dnešní době. Byly člověku přiděleny nebo je získal v určité fázi života a je pravděpodobné, že je majitelé vlastnili po celou dobu života a byli s nimi i pohřbeni (Sørensen 2010, 56).

Druhá skupina šperků jsou tzv. související předměty k ozdobě těla (Sørensen 2010, 56). Jsou odnímatelné, přenosné mezi osobami a nejsou fyzickou součástí těla. Tato skupina zahrnuje ozdobné přezky a ozdoby pasu, také velké šperky krku, rukou a nohou ve formách kroužků a spirál. Používání těchto ozdobných předmětů bylo v zásadě dočasné. Mohly být nošeny a odstraněny v souladu se zvyklostmi života tehdejší společnosti.

Třetí skupinu tvoří přídatné ozdobné předměty, které byly šity nebo jinak přichyceny ke kusům oděvu. Jedná se zejména o knoflíky, spony nebo jehlice. Uvedené předměty byly pravděpodobně považovány za funkční součást samotného oděvu. Jejich používání se řídilo podle druhu nošeného oděvu (Sørensen 2010, 57).

Šperky jako doplňky kroje můžeme sledovat ve dvou rovinách. Za prvé to jsou formální vlastnosti šperků, tedy jejich tvar, typ, výzdoba apod. Tyto vlastnosti jistě mohou nést určité sdělení. Druhou rovinou je umístění šperků v rámci kroje na lidském těle. U krojů jednotlivých společenských skupin předpokládáme formální podobnost šperků a zároveň i podobnost jejich prostorového uspořádání. Na druhou stranu mohou některé součásti kroje z tohoto schématu vybočovat a zdůrazňovat některé individuální vlastnosti jedince. To se může projevit například zvýšeným počtem šperků na vybraných částech těla, což vede k jejich vizuální akcentaci (Sørensen 2010).

Hlavním cílem práce je odhalit struktury v kombinaci různých typů bronzových šperků a pokusit se je spojit s některými společenskými skupinami. To není snadné, neboť rekonstrukce společnosti doby bronzové je poměrně komplikovaná. Nicméně můžeme předpokládat, že tehdejší svět byl rozdělen na mužskou a ženskou část a tomu odpovídá i způsob nošení různých typů šperků (Sørensen 2010). Dále vycházíme z toho, že určité kolekce šperků mohly být vyrobeny pro potřeby různých iniciačních a přechodových rituálů a jsou odznakem pozice jedince v hierarchii společnosti (Kristiansen 2013).

Na základě analýz hrobových kontextů doby bronzové ve Skandinávii se ukazuje, že lze některé struktury v souborech šperků skutečně spojit s určitými společenskými kategoriemi (Kristiansen 2013). V těchto hrobech se například nachází opakující se kombinace ženského šperku. Způsob, jakým byly šperky nošeny, nám nastiňují stovky šperků nalezených v hrobech, kde byl zesnulý pohřben oblečený a se šperky. Každý z nalezených šperků na horní polovině těla byl opotřebován. Opakující se rovnoměrné opotřebování vzorů, viděné na ženských špercích severské doby bronzové, je projevem stávajících standardizovaných způsobů nošení šperků. Opotřebování nasvědčuje mimo jiné dlouhodobému užívání většiny šperků (Kristiansen 2013, 761–762). Jak ukazuje právě studium kolekcí šperků a jejich opotřebování, byl ženský kroj v severské době bronzové podle všeho tvořen třemi prvky: provázkovou sukní s halenkou, sadou šperků, která se pravděpodobně měnila podle sociálního statusu, a krycí částí oděvu, podobnou pláští. Tyto tři prvky společně tvoří definici severského ženského kroje v době bronzové (Kristiansen 2013, 762).

Na základě dosavadních poznatků o době bronzové v Čechách dokážeme odlišit pouze základní společenské kategorie. Soustředíme se tedy především na rekonstrukci kroje dospělých jedinců s vyšším, či výjimečným společenským postavením a pokusíme se poukázat na rozdíl v kroji mezi muži a ženami v této společenské kategorii. Vrstvu vysoce společensky postavených jedinců jsme zvolili z toho důvodu, že ji lze v archeologických pramenech zachytit pravděpodobně v podobě výjimečně vybavených pohřbů (Křišťuf, Švejcar a Praumová 2013).

2. MATERIÁL

Jeden z největších a nejlépe zdokumentovaných souborů středobronzových hrobů pochází ze západních Čech (Šaldová ed. 1988; Čujanová-Jílková 1970 a další). Jako hlavní zdroj dat této práce byl použit katalog Evy Čujanové-Jílkové (1970). I přesto, že se jedná o práci, která vznikla před 45 lety, soubor středobronzových hrobů v západních Čechách se od té doby nijak výrazně nerozšířil. Nutno poznamenat, že katalog je založen na starších výzkumech, především Františka Xavera France, ale i dalších.

Práce je založena na analýze 233 hrobů, které pocházejí ze 167 mohyl na 34 západočeských pohřebištích. Kromě šperků obsahovaly hroby i další artefakty. Celkem jich bylo 1837. Ačkoliv všechny použité lokality byly prozkoumány již v 19. století a v 1. polovině 20. století, byly velmi dobře zdokumentovány. Zasloužili se o to badatelé jako již zmíněný František Xaver Franc, Josef Szombathy, Josef Smolík a další.

Tabulka 1: Četnost jednotlivých typů náramků v souboru.

Table 1: Frequency of each type of bracelets.

Typy náramků	Počet	%
tyčinkovité	125	39,3
ploché	58	18,23
žebrované	44	13,83
se spirálovitými konci	20	6,28
masivní	5	1,57
neurčen	65	20,44
Celkem	318	100

Tabulka 2: Četnost jednotlivých typů jehlic v souboru.

Table 2: Frequency of each type of pins.

Typy jehlic	Počet	%
s pečátkovitou hlavicí	73	31,87
se zavnutou hlavicí	22	9,6
s hřebíkovitou hlavicí	15	6,55
s kolečkovitou hlavicí	14	6,11
s roztepanou hlavicí	11	4,8
s knoflíkovitou hlavicí	10	4,36
s terčovitou hlavicí	9	3,93
se spirálovitou hlavicí	6	2,62
s plochou hlavicí	5	2,18
s kuželovitou hlavicí	3	1,31
s dvojkónickou hlavicí	2	0,87
s dvojkůžlovitou hlavicí	2	0,87
s kulovitou hlavicí	2	0,87
se srpovitou hlavicí	2	0,87
čtyřhranná	1	0,43
s kónickou hlavicí	1	0,43
s pístovou hlavicí	1	0,43
s vroubkovanou válcovitou hlavicí	1	0,43
s vývalky na hlavicí	1	0,43
se žebrovanou hlavicí	1	0,43
srpovitá jehlice s tordovanou jehlou	1	0,43
neurčen	46	20
Celkem	229	100

Nejčastěji zastoupeným druhem šperku jsou náramky (tabulka 1). Celkem jich bylo objeveno 318 ve 147 hrobech. Nejběžnějším typem byly tyčinkovité náramky, kterých bylo nalezeno celkem 125. Tvoří tak 39,3 % souboru náramků. Dále se objevují náramky ploché (58 ks), žebrované (44 ks), se spirálovými konci (20 ks), masivní (5 ks). U ostatních náramků nejsou typy určeny (65 ks).

Druhým nejčastějším druhem šperku jsou jehlice (tabulka 2). Celkem jich bylo objeveno 229 ve 160 hrobech. Nejběžnějším typem byly jehlice s pečetítkovitou hlavicí, kterých bylo nalezeno celkem 73, což je 31,87 % souboru jehlic. Dalšími typy jehlic jsou jehlice se zavínutou hlavicí (22 ks), s hřebíkovitou hlavicí (15 ks), s kolečkovitou hlavicí (14 ks), s roztepanou hlavicí (11 ks), s knoflíkovitou hlavicí (10 ks), terčovitou hlavicí (9 ks), se spirálovitou hlavicí (6 ks), s plochou hlavicí (5 ks), s kuželovitou hlavicí (3 ks), s dvojkónickou hlavicí (2 ks), s dvojkůžlovitou hlavicí (2 ks), s kulovitou hlavicí (2 ks), se srpovitou hlavicí (2 ks) a po jednom kusu byla nalezena jehlice čtyřhranná, s kónickou hlavicí, s pístovou hlavicí, s vroubkovanou válcovitou hlavicí, s vývalky na hlavicí, se žebrovanou hlavicí a srpovitá jehlice s tordovanou jehlou. U ostatních jehlic nejsou typy určeny (39 ks).

Dalším druhem šperku jsou prsteny (tabulka 3). Celkem jich bylo nalezeno 118 ve 44 hrobech. Nejčastějším typem byly prsteny spirálovité (74 ks). Tvoří 62,7 % souboru prstenů. Dále se objevují prsteny páskovité (26 ks). U ostatních prstenů nejsou typy určeny (18 ks), ale pravděpodobně se jedná o jeden ze 2 uvedených typů.

Posledním diskutovaným druhem šperků jsou závěsky a z nich vytvořené náhrdelníky. Závěsků bylo nalezeno celkem 21 v 6 hrobech. Objeveny byly závěsky srdcovité (15 ks). Tvoří tak 71,42 % souboru závěsků. Dalšími jsou závěsky kolečkovité (5 ks) a u 1 kusu není typ určen (tabulka 4). Náhrdelníků, které jsou povětšinou tvořeny kolekcemi výše uvedených závěsků, bylo nalezeno celkem 14 ve 14 hrobech.

3. METODY

Základem práce je detailní deskripce hrobů, které obsahují šperky střední doby bronzové v západních Čechách. U těchto hrobů byly popisovány jejich základní charakteristiky a veškerá hrobová výbava. Je tedy důležité si uvědomit, že kontext, který jsme analyzovali, je složen pouze z těch hrobů střední doby bronzové, ve kterých byl objeven nějaký artefakt označený jako šperk. U hrobů byla sledována prezence či absence jednotlivých typů artefaktů. Latentní struktury ve složení hrobové výbavy byly odhalovány pomocí vícerozměrných exploračních metod, konkrétně byla použita analýza hlavních komponent. Pro tuto úlohu byl využit program STATISTICA 7. Při interpretaci, resp. validaci zjištěných struktur bylo využito jejich porovnání s dalšími deskriptory, které nevstupovaly do analýzy hlavních komponent. K tomu bylo využito hodnot faktorových skóre, přičemž jsme vycházeli z předpokladu, že významné jsou pro každý pól faktoru pouze ty objekty, jejichž hodnota faktorového skóre je u kladného pólu vyšší než 1 a u záporného pólu nižší než -1 (viz např. Neustupný 2007).

Tabulka 3: Četnost jednotlivých typů prstenů v souboru.

Table 3: Frequency of each type of rings.

Typy prstenů	Počet	%
spirálovité	74	62,7
páskovité	26	22
neurčen	18	15,25
Celkem	118	100

Tabulka 4: Četnost jednotlivých typů závěsků v souboru.

Table 4: Frequency of each type of pendants.

Typy závěsků	Počet	%
srdcovité	15	71,42
kolečkovité	5	23,8
neurčen	1	4,76
Celkem	21	100

Analýzou hlavních komponent byly zpracovány pouze deskriptory, jejichž četnost v souboru dosahovala minimálně 10 %. Pro analýzu hlavních komponent bylo tedy vybráno 10 deskriptorů: amfora (56), dýka (40), džbán (32), hrot šípu (31), jehlice (151), mísa (55), náramek (146), prsten (44), sekera (24), náhrdelník (25; tabulka 5).

Prostorový kontext šperků byl získán vizuální analýzou kresebné dokumentace vybraných hrobů. Detailní prostorová dokumentace byla během výzkumů na konci 19. století provedena F. X. Francem (Šaldová ed. 1988).

4. VÝSLEDKY

Analýzou hlavních komponent bylo rotováno celkem 6 faktorů majících hodnotu vlastního čísla nad 0,9, které postihují 74,18 % variability souboru (tabulka 6).

U faktoru jedna lze sledovat závislost mezi deskriptory dýka (0,7) a sekera (0,66), mající vysokou kladnou hodnotu koeficientu. Mírně vyšších kladných hodnot koeficientu (0,2) dosahuje i deskriptor hrot šípu. Další deskriptory (amfora, jehlice a džbán) nedosahují tak vysokých hodnot a nejsou pro strukturu relevantní. Na opačném pólu stojí deskriptor náhrdelník (−0,55), se kterým částečně souvisí prsten (−0,23). Zjištěné údaje ukazují, že deskriptory na kladném pólu, dýka spolu se sekerou, se ve velkém počtu případů budou vyskytovat společně v jednom hrobě. Zatímco náhrdelník a v menší míře prsten se s těmito artefakty ve většině případů vyskytovat nebudou.

Druhý faktor má vysoké hodnoty na kladném pólu pro deskriptory amfora (0,78) a prsten (0,77). To ukazuje na jejich vzájemnou závislost. Další deskriptor s mírně vyššími hodnotami na kladném pólu je náhrdelník (0,27). Ostatní deskriptory mají nízkou hodnotu koeficientu. Patří mezi ně dýka, náramek, mísa

Tabulka 5: Seznam deskriptorů pro analýzu hlavních komponent.

Table 5: List of descriptors used for the principle component analysis.

Deskriptory	Počet hrobů	%
AMFORA	56	24
DÝKA	40	17,1
DŽBÁN	32	13,7
HROT ŠÍPU	31	13,3
JEHLICE	151	64,8
MÍSA	55	23,6
NÁRAMEK	146	62,6
PRSTEN	44	18,8
SEKERA	24	10,3
NÁHRDELNÍK	25	10,7

Tabulka 6: Výsledky analýzy hlavních komponent. Hodnoty faktorových zátěží pro faktory 1–6.

Table 6: Results of principle component analysis, values of factor coefficient for the factors 1–6.

	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5	Faktor 6
AMFORA	0,186150	0,788860	0,105291	0,004122	-0,067395	0,223630
DÝKA	0,708881	0,109511	0,210596	0,026853	0,153795	-0,225325
DŽBÁN	0,037452	0,014295	0,879286	-0,168093	-0,056386	0,004505
HROT ŠÍPU	0,209923	0,005032	0,207826	0,141150	-0,025908	-0,800992
JEHLICE	0,112766	-0,026559	-0,071311	-0,093822	0,905556	0,009516
MÍSA	-0,025895	0,088411	0,123042	-0,924520	0,065377	0,010587
NÁRAMEK	-0,018102	0,099415	0,383746	0,179271	-0,050864	0,712265
PRSTEN	-0,236819	0,770817	-0,059015	-0,173849	0,065932	-0,152109
SEKERA	0,660403	-0,051673	-0,025049	0,170854	0,253392	-0,221137
NÁHRDELNÍK	-0,559518	0,272857	0,349437	0,245109	0,448369	-0,111908
Vlastní čísla	1,837082	1,508560	1,142888	1,033138	0,964777	0,931953
% celkového rozptylu	18,37082	15,08560	11,42888	10,33138	9,64777	9,31953

a džbán. Záporné koeficienty mají také velmi nízké hodnoty. Náleží deskriptorům sekera, jehlice a hrot šípu. Lze zde tedy sledovat hlavně závislost mezi amforou a prstenem.

Faktor tři dosahuje nejvyšších kladných hodnot zátěží pro deskriptor džbán (0,87). Dále je možno vidět mírnou závislost mezi džbány a deskriptory náramek (0,38) a náhrdelník (0,34). Ostatní deskriptory dosahují relativně nízkých hodnot koeficientu, a nejsou proto pro strukturu tohoto faktoru relevantní.

U čtvrtého faktoru je nejvýraznějším deskriptorem mísa (−0,92), která náleží zápornému pólu. Ostatní deskriptory dosahují velmi nízkých hodnot a nejsou pro tento faktor relevantní.

Pátý faktor v kladném směru dosahuje nejvyšších hodnot pro deskriptor jehlice (0,9). Lze zde sledovat mírnou závislost mezi deskriptorem jehlice a náhrdelník (0,44). Relativně vyšších kladných hodnot dosahuje také deskriptor sekera (0,25). Záporné koeficienty jsou velmi nízké a náleží deskriptorům amfora, džbán, náramek a hrot šípu.

Šestý faktor má nejvyšší hodnotu v kladném pólu pro deskriptor náramek (0,71), který se vylučuje s deskriptorem hrot šípu (-0,8). To indikuje, že se tyto dva artefakty budou vyskytovat společně v hrobech jen velmi zřídka. Záporných hodnot koeficientu dosahují i deskriptory dýka a sekera, ale jejich hodnoty jsou již velmi blízké nule.

4.1. PROSTOROVÉ ROZMÍSTĚNÍ ŠPERKŮ

Z nálezových okolností šperků v pohřební výbavě střední doby bronzové v západních Čechách, zaznamenaných ve velmi pečlivých nákresech mohylových hrobů Františka Xavera France (Šaldová ed. 1988), lze pozorovat opakující se podobnosti uložených šperků, doložených i z výzkumů hrobů ve Skandinávii. Tyto podobnosti uložení šperků mohou indikovat skutečnost, že jedinci v západních Čechách byli pohřbeni v oděvu spolu s artefakty, které byly součástí jejich každodenního života. Z nákrešů některých mohylových hrobů obsahujících šperky, například z lokalit Hájek, Javor, Všekary, Černá Mýt' či Sedlec, lze pozorovat uložení jednotlivých druhů a typů šperků a ostatních artefaktů (zbraně, keramika apod.) vzhledem k pohřbenému jedinci. Podle bohaté výbavy ve většině těchto hrobů se lze domnívat, že se jednalo vesměs o jedince s vysokým společenským statutem. Rekonstruovaný kroj tak vztahujeme především k této sociální vrstvě. Nejprve se podíváme na pravděpodobně ženské hroby.

Jedná se například o bohatý kostrový hrob (M01/30/02) na lokalitě Štáhlavy-Hájek, který je podle pohřební výbavy pravděpodobně ženským hrobem. Na každé ruce byl umístěn jeden tyčinkovitý a jeden žebrovaný náramek. Uvnitř náramků byly zachovány fragmenty kostí. Celkem v hrobě bylo nalezeno čtrnáct prstenů. Osm spirálovitých prstenů bylo nošeno na prstech u rukou, což dokládá též zachování fragmentů kostí uvnitř prstenů. Šest páskovitých prstenů bylo objeveno v oblasti dolních končetin a zachování kostí uvnitř těchto prstenů svědčí o nošení na prstech u nohou. Na každé noze byly nošeny tři páskovité prsteny. V oblasti horní části hrudníku byl nalezen náhrdelník, který sestával ze spirálovitých trubiček, jedenácti jantarových korálek, jedenácti srdcovitých závěsků a pukliček. Náhrdelník byl pravděpodobně třířadový. Na hrudi byly nalezeny i dvě jehlice s pečetítkovitou hlavicí, jejichž hroty směřovaly vzhůru k lebce. Miska na nožce a amfora byly podle umístění uloženy u nohou.

Další kostrový hrob (M01/30/04) na lokalitě Štáhlavy-Hájek byl dvojhrob. Podle pohřební výbavy se mohlo pravděpodobně jednat o dvě ženy. U prvního zemřelého jedince byly nalezeny dva typy jehlic, které se nacházely v horní části hrudníku, hroty k lebce. Jedna jehlice byla se spirálovitou hlavicí a druhá s pečetítkovitou hlavicí. V oblasti jedné horní končetiny byly nalezeny dva žebrované náramky se zachovanými kostmi uvnitř a v oblasti druhé horní končetiny byl nalezen náramek se spirálovitými konci. V oblasti horní končetiny byly nalezeny

také čtyři spirálovité prsteny. V oblasti dolních končetin byly nalezeny tři páskovité prsteny. Podle uchovaných kostí uvnitř prstenů byly tyto prsteny umístěny na prstech u nohou. U druhého zemřelého jedince byl na horní části hrudníku nalezen náhrdelník. Skládal se ze spirálovitých trubiček a devíti jantarových závěsků.

Na lokalitě Štáhlavy-Hájek byl také objeven kostrový hrob (M01/30/03). Pohřební výbava obsahovala dva ploché náramky, nacházející se v oblasti obou horních končetin. Náhrdelník se spirálovitými trubičkami a sedmi terčovými závěskami byl nalezen v oblasti lebky a hrudníku. Vedle náhrdelníku byly umístěny dvě terčovité jehlice s hroty směřujícími vzhůru. U hlavy byla nalezena i jedna mísa.

Na lokalitě Štáhlavy-Hájek se nachází i hrob (M01/14/01), kde byla nalezena jedna jehlice s pečetítkovitou hlavicí v oblasti pasu. Dva tyčinkovité náramky s úlomky kostí a dva spirálovité prsteny, též s úlomky kostí, byly nalezeny v oblasti horních končetin. V oblasti dolních končetin se nacházela mísovitá nádoba a hrnek.

Bohatý kostrový hrob (M06/32/01) byl objeven i na lokalitě Milínov-Javor. Jeho pohřební výbava obsahovala náhrdelník, nacházející se podle umístění na horní části hrudníku. Skládal se z deseti terčovitých závěsků se středovým trnem a ze spirálovitých trubiček. V oblasti hrudníku se nacházel i pár jehlic s pečetítkovitými hlavicemi. Každá paže byla zdobena jedním náramkem tyčinkovitým, společně s náramkem žebrovaným, což dokládají zachované fragmenty kostí uvnitř náramků. Dále bylo nalezeno pět spirálovitých prstenů, bronzový a jantarový koutouč. Dvě šipky a dýka byly umístěny v dolní části hrobu. Amfora byla umístěna na podložce u nohou.

Další bohaté kostrové hroby pochází z lokality Červený Hrádek-Černá Mýt. Jedná se o hrob (M13/28/01), kde v oblasti hrudníku byly nalezeny dvě jehlice se zavínutou hlavicí. Dále pohřební výbava obsahovala pět náramků. Jedním typem náramku byl náramek žebrovaný a zbylé čtyři byly náramky tyčinkovité. Nacházely se na horních končetinách, což dokazují fragmenty kosti nalezené v nich. V oblasti pánve byla nalezena spirálovitá trubička. Kolem stehenních kostí bylo nalezeno 34 bronzových puklic a tři bronzové kornoutky. V oblasti nohou byl spolu s keramikou, jako hrnek, amfora a soudkovitá nádoba, nalezen i jeden hrot šípů.

V druhém hrobě (M13/47/01) z této lokality byl nalezen náhrdelník ze spirálovitě vinutých trubiček, puklicí a spirálovitým přívěskem, který se podle umístění v oblasti horní části hrudníku nacházel na krku zemřelého jedince. U ramen byl nalezen pár jehlic. Obě dvě jehlice byly s kolečkovitou hlavicí. Dále byly v hrobě nalezeny 4 kusy náramků, dva tyčinkovité náramky a dva ploché náramky. Zemřelý jedinec měl tyto dva typy náramků po jednom na obou předloktích. Dále bylo kolem zemřelého nalezeno 60 bronzových puklic čtyř různých velikostí, jedna šipka, pinzeta a keramika (hrnek, džbán), která byla umístěna u nohou zemřelého.

Bohatý kostrový hrob se našel i na lokalitě Všekary-Hustá Lěč. Konkrétně se jedná se o hrob (M26/01/01). Bylo zde nalezeno 13 srdcovitých závěsků v oblasti hrudníku, pravděpodobně tvořících náhrdelník. Dvě jehlice s pečetítkovitou hlavicí byly umístěny na horní části těla s hroty směřujícími k lebce. Dva náramky se spirálovitými konci byly nalezeny v oblasti horních končetin. Dále bylo nalezeno v oblasti horních končetin deset spirálovitých prstenů a v oblasti pasu 19 knoflíků

s protichůdnými otvory. V oblasti nohou byla nalezena keramika (amfora, dva džbány a dvě mísy).

Dalšími zkoumanými hroby, kde byla sledována prostorová distribuce artefaktů, jsou bohaté mužské hroby. Tyto lze sledovat například na lokalitě Sedlec-Hůrka nebo Štáhlavy-Hájek.

Na lokalitě Sedlec-Hůrka byl objeven kostrový hrob (M07/09/01). Součástí hrobu byla jedna jehlice s hřebíkovitou hlavicí, nacházející se u lebky na levé straně zemřelého jedince. U pravého ramene byla nalezena sekera s postranními lištami se zbytky dřevěné násady ovinuté bronzovým drátkem. Podél pravé strany horní části těla zemřelého se nacházel meč se čtyřmi nýty a středovým žebrem. V horní části hrobu v oblasti lebky byl nalezen soubor osmi šipek.

V dalším hrobu (M07/21/02) na této lokalitě byla nalezena jehlice s hřebíkovitou hlavicí, a to v jeho horní části. Ve střední části byl nalezen meč, který měl lichoběžníkovitý tyl, 4 otvory pro nýty a na hrotu zbytky pochvy ovinuté bronzovým drátem. V dolní části hrobu se nacházela mísa.

Třetí kostrový hrob z této lokality (M07/39/01) obsahoval v oblasti lebky zemřelého jedince osm zlatých svitků, což by mohlo indikovat určité vlasové ozdoby nebo ozdoby pokrývky hlavy. Sekeromlat byl nalezen nad lebku. Dále byla nalezena na horní části těla zemřelého jedince jedna jehlice s pečetítkovitou hlavicí. V oblasti horní části těla byly objeveny tři šipky a v oblasti dolních končetin dvě šipky. U dolních končetin byla nalezena i dýka s dvěma nýty a nákončím pochvy.

Další hrob této lokality (M07/39/04) se jeví jako kostrový, což dokládají nalezené lidské zuby. V blízkosti zubů byla nalezena jedna jehlice s pečetítkovitou hlavicí a šest zlatých svitků. Lze předpokládat, že se jednalo o oblast hlavy zemřelého jedince. Meč s jazykovitou rukojetí se nacházel podél horní části těla. V tomto hrobě bylo nalezeno i deset zřejmě nahodile rozmístěných šipek.

Z lokality Štáhlavy-Hájek pochází kostrový hrob (M01/48/01), jehož součástí byla jehlice s vývalky na hlavicí, nalezena v oblasti lebky. V blízkosti čelisti se nacházela sekera s postranními lištami s částečně zachovanou dřevěnou násadou, ovinutou bronzovým drátem. Meč se čtyřmi nýty a zbytky dřevěné pochvy byl objeven v oblasti horní části těla zemřelého jedince, kde se nacházely i bronzové cvočky a čepelka z pazourku. Ve výšce kolen byl nalezen džbánek a v dolní části v oblasti nohou se nacházela mísa s dýkou.

Z nákrasů je možno vidět uložení šperků v hrobech vzhledem k zemřelému jedinci. Nálezy kostí v prstenech a některých náramcích ukazují, že šperky byly v době pohřbu umístěny na těle, nikoliv jen přidány do hrobu jako milodar. V bohatých hrobech se našlo i více než 10 kusů prstenů. Páskovité prsteny byly uloženy u dolních končetin, čemuž nasvědčuje nošení těchto prstenů na prstech u nohou. Prsteny se nacházely jen u bohatých hrobů a vždy minimálně tři. Tento typ prstenů zřejmě nosili jen určití jedinci s vysokým postavením. Spirálovité prsteny byly podle uložení nošeny na prstech rukou.

Všechny typy nalezených náramků se podle umístění nosily na horních končetinách a většinou v párech na každé ruce jeden. Společně bylo nalezeno i více typů náramků, po jednom i po dvou kusech, například u lokality Štáhlavy-Hájek (M01/01/01). Náramky byly podle pohřební výbavy objeveny v mužských i v ženských hrobech. Dle nákrasů mohylového hrobu (M13/28/01) lokality Červený

Hrádek-Černá Mýt bylo objeveno celkem 5 náramků a jeden hrot šípu. Z nalezených náramků byly čtyři náramky na jedné ruce. Vzhled těla jedince mohl být zvýrazněn přidáním více stejných předmětů na jednu část těla (Sørensen 2010, 58). Hrot šípu s dýkou a vícero náramků bylo objeveno i v hrobě (M06/32/01) na lokalitě Milínov-Javor.

U náhrdelníků nalezených v oblasti hlavy a hrudníku lze předpokládat, že byly nošeny na krku. Lze se domnívat, že bohaté náhrdelníky složené ze závěsků, spirálek, trubiček nebo korálek a páskovité prsteny objevené v hrobech s bohatou výbavou symbolizovaly vyšší společenský status pohřbeného jedince. Příkladem je náhrdelník nalezený na lokalitě Červený Hrádek-Černá Mýt.

Jehlice byly ve většině případů nalezeny v oblasti horní části těla. Nalezeny byly po dvou nebo po jedné s hroty směřujícími k hlavě. To by mohlo svědčit o způsobu jejich nošení, i když se musí počítat s určitými postdepozičními procesy.

U vybraných bohatých mužských hrobů lze spatřovat, že neobsahovaly kromě jedné jehlice v oblasti hlavy a zlatých sviteků žádné jiné šperky (např. náramky, prsteny nebo náhrdelníky). Součástí těchto hrobů byly meče, které byly umístěny podél těla zemřelého jedince nebo sekery a sekeromlaty umístěné v oblasti hlavy. Nálezy mečů a absence šperků nasvědčuje, že se jednalo o jinou skupinu pohřbených jedinců s vyšším společenským statutem.

5. DISKUZE

Snažíme-li se rekonstruovat kroj určitých skupin dospělých osob, bylo by vhodné identifikovat jejich hroby. Bohužel stav kosterního materiálu z hrobů střední doby bronzové v západních Čechách dovoluje odhad věku pouze ve sporadických případech a odhad pohlaví není možný prakticky vůbec (Pankowská et al. 2012). Je proto nutné pracovat s jinými daty. S hroby žen bývají v mnoha obdobích pravěku spojovány právě šperky (např. Neustupný 2008), nicméně pro střední dobu bronzovou to neplatí výlučně, neboť některé druhy šperků se zcela jistě nacházejí i v hrobech mužů (Křišťuf, Praumová a Švejcar 2011). Přesto se zdá, že některé typy šperků jsou spojeny výhradně s ženskými hroby. Jedná se především o bohaté náhrdelníky složené z terčovitých nebo srdcovitých závěsků. Tuto skutečnost by mohla podporovat i nejsilnější struktura v souboru prezentovaná faktorem 1, kde hroby s náhrdelníky leží ve výrazné opozici k hrobům se zbraněmi. Ty jsou v době bronzové tradičně spojovány převážně s mužskou částí populace (Křišťuf, Švejcar a Praumová 2013). Jasná opozice hrobů s náhrdelníky pak může naznačovat, že náleží ženám. Jejich celkový počet v souboru je však poměrně nízký (20 hrobů). To nasvědčuje tomu, že se jedná o velmi úzkou skupinu žen. Vzhledem ke složení pohřební výbavy, bohatých kolekcí bronzových artefaktů a konstrukci mohyl (Křišťuf, Švejcar a Praumová 2013), můžeme spekulovat, že se jedná o pohřby výjimečně společensky postavených žen, příslušnic tehdejší nobility. Mužské hroby jsou pak reprezentovány hroby se zbraněmi. Zbraně se vyskytují asi v 25 % hrobů střední doby bronzové. V podstatě by to odpovídalo hrobům mužů, kteří zemřeli v produktivním věku. Ukazuje se, že tato poměrně široká společenská skupina mužů-bojovníků je dále vnitřně diferenciována (Havlíková 2014). V některých jejich hrobech se vyskytují i šperky. Tyto hroby jsou pravděpodobně charakterizovány

kladným pólem faktoru 1. Nadále tedy pracujeme s předpokladem, že faktor 1 odráží protiklad v pohřební výbavě vysoce postavených mužů a žen a budeme se snažit rekonstruovat kroj těchto společenských skupin.

Základní součástí kroje vysoce postavených žen tak byly, jak již bylo zmíněno, náhrdelníky. Podle opakujících se uložení náhrdelníků byly tyto šperky nošeny na krku. Bohaté náhrdelníky byly složené ze závěsků (terčovitých se středovým trnem, srdcovitých), spirálek, trubiček nebo korálek. Z analýzy hlavních komponent dále vyplývá, že s pohřby s náhrdelníky dále souvisejí již pouze prsteny. Nicméně kroj, jehož součástí náhrdelníky byly, tvoří jistě i další šperky. Ovšem ty nacházíme i v krojích dalších společenských skupin. Proto se zaměříme na konkrétní typy jehlic a náramků a jejich rozmístění, ve snaze odhalit další struktury, které nejsou z analýzy hlavních komponent patrné.

Součástí těchto krojů jsou jehlice. Jehlice, jako funkční artefakt sloužící pravděpodobně ke spínání oděvu i jako ozdoba, jsou součástí většiny krojů střední doby bronzové. Z toho důvodu jsou pro většinu zjištěných struktur nevýznamné a tvoří vlastní strukturu reprezentovanou faktorem 5. Zde je vidět i částečná souvislost jehlic právě s náhrdelníky. To vysvětlujeme tím, že jehlice jsou součástí prakticky všech hrobů s náhrdelníky. Navíc jsou zde nalézány velmi často ve dvojicích. Díky výsledkům analýzy hlavních komponent je možné předpokládat, že dvojice jehlic byla typickou součástí ženského kroje významnějších jedinců. Lze tak usuzovat ze skutečnosti, že výskyt dvojic jehlic je vyšší právě u hrobů s náhrdelníky (graf 1). Jehlice byly nalezeny převážně v oblasti hrudníku či ramen. Pravděpodobně sloužily jako spínadla oděvu a ozdoby. To by svědčilo o oděvu, který byl u těchto žen spínán v oblasti ramen či prsou, a sice po obou stranách těla.

Dále si můžeme povšimnout, že v hrobech, které přisuzujeme společensky významným ženám, se vyskytuje výrazně menší spektrum typů jehlic než u ostatních hrobů (graf 2). To je pravděpodobně způsobeno tím, že se jedná o úzce a jasně vymezenou společenskou skupinu, zatímco ostatní hroby s jehlicemi, představují množinu různých společenských skupin. Kroj významných žen mohl být velmi uniformní, a proto se projevuje i menší pestrostí typů jehlic. Zdá se, že některé typy jehlic se navíc často vážou právě na tuto společenskou kategorii. Jedná se například o jehlice se zavinutou, roztepanou nebo spirálovitou hlavicí. U hrobů typických pro záporný pól faktoru 1 se také často vyskytují dvojice jehlic stejných typů.

Běžnou součástí krojů s náhrdelníky jsou též náramky. Nacházejí se vždy na horních končetinách, a to většinou v párech a na každé ruce jeden. Někdy i na každé ruce dva a více. Lze předpokládat, že čím větší počet náramků různých typů jedinec nosil, tím byl jeho kroj honosnější. Většinou se jedná o páry stejných typů náramků, které byly nošeny symetricky. Symetrie je důležitou vlastností bohatého ženského kroje. Lze jí spatřovat jak v preferenci dvojice jehlic často stejných typů, tak právě v nošení náramků. Výjimečně se u bohatých krojů žen vyskytuje asymetrické uspořádání náramků. Jedná se například o hrob (M13/28/01) z lokality Červený Hrádek-Černá Mýtč, kde byly na jedné ruce objeveny čtyři náramky, zatímco na druhé pouze jeden. Takové uspořádání vybočující ze standardu by mohlo ukazovat na akcentaci určité části těla při aktivitách konkrétního jedince, jak naznačují některé studie z Německa či Skandinávie (např. Kristiansen 2013; Sørensen 2010). Navíc se u bohatých ženských krojů objevují honosnější typy náramků, a sice

náramky žebrované a ploché (graf 3). To by opět naznačovalo výjimečnému postavení jedinců, jejichž kroj rekonstruuujeme.

Poslední součástí kroje vysoce postavených žen jsou páskovité a spirálovité prsteny. Prsteny zdobily prsty rukou či nohou zemřelého, což dokládá i nalezení fragmentů kostí uvnitř některých prstenů. Nálezy páskovitých prstenů u dolních končetin nasvědčují nošení těchto prstenů výhradně na prstech u nohou. Domníváme se, že takto nošené prsteny na prstech u nohou mohou indikovat i typ nošené obuvi. Tento typ obuvi mohl mít otevřenou špičku, aby bylo vidět právě zdobené prsty jedinců těmito páskovitými prsteny.

Spirálovité prsteny byly podle uložení nošeny na prstech u rukou. U diskutovaných bohatých hrobů s náhrdelníky se opět vyskytují především ve vyšších počtech (graf 4). Byly tedy nošeny na několika prstech. Nošení velkého množství prstenů na prstech rukou i nohou výrazně snižuje praktické použití končetin k manuální práci. Lze zde tedy vidět případ, kdy zdobnost kroje měla zásadní vliv na použití některých částí těla. To, že bohaté kolekce šperků byly opravdu nošeny, a nejsou jen pohřební výbavou, ukazují stopy opotřebení, které byly pozorovány na souborech ve Skandinávii (např. Sørensen 2010). U nás prozatím podobné studie provedeny nebyly.

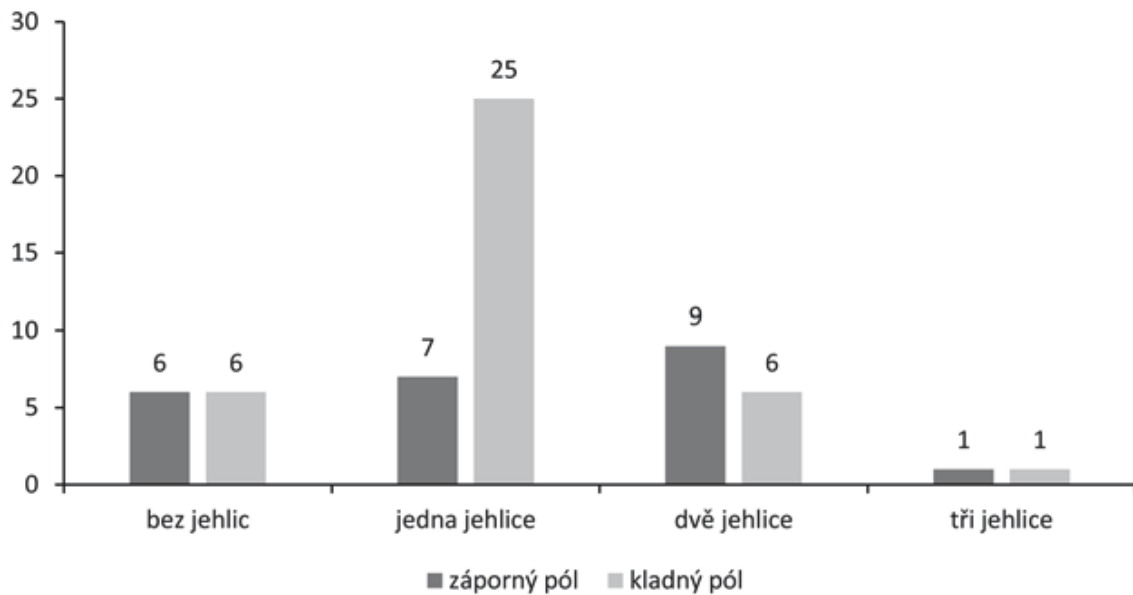
Pokud hroby se zbraněmi jsou považovány spíše za mužské, je možné s touto společenskou kategorií ztotožnit kladný pól faktoru 1. Ovšem je třeba si uvědomit, že obecně definovaná kategorie bojovníků má i vnitřní strukturu a hierarchii a je možné v ní vyčlenit další skupiny. Jak lze tedy pozorovat u faktoru 1 na kladném pólu, v mužských hrobech (hroby se zbraněmi) se častěji vyskytuje spíše jedna jehlice, ale za to více typů než u bohatých ženských hrobů. Opakující se nálezy jen jedné jehlice v horní polovině těla mohou nasvědčovat, že jehlice sloužila jako ozdoba či spínadlo horní části oděvu tvořícího mužský kroj. Ten byl spínán v oblasti ramene, a to pouze z jedné strany. Dále lze předpokládat, že nálezy pestrého spektra prezentovaných typů jehlic mohly zastupovat širokou a vnitřně členěnou mužskou společenskou skupinu. Není vyloučeno, že do této kategorie spadají i některé ženy, resp. je téměř jisté, že kroj některých skupin žen byl zdoben či spínán také pouze jednou jehlicí. Je nutné poznamenat, že jednu jehlici nacházíme i v bohatých hrobech bojovníků. Lze tedy konstatovat, že kroj mužské a ženské elity se zásadně lišil, a to pravděpodobně ve způsobu spínání. Zatímco haleny většiny populace (včetně mužské elity) byly spínány pouze na jednom rameni, haleny výjimečně postavených ženy byly spínány na obou ramenech.

Vymezená skupina mužů podle umístění artefaktů v hrobech nosila náramky na horních končetinách. Podle nálezů nejčastěji nosili jeden náramek (často tyčinkovitý). Zde je vidět výrazná asymetrie oproti bohatým ženským hrobům. Navíc se zdá, že některé skupiny mužů-bojovníků neměly náramky jako typickou součást kroje. Jedná se především o jedince pohřbené s lukostřeleckou výbavou. Faktor 6 naznačuje, že v těchto hrobech se náramky vyskytují jen výjimečně (graf 5). Podobně je tomu i u hrobů s prestižními zbraněmi jako jsou meče a sekeromlaty.

Prsteny se v mužských hrobech až na výjimky nevyskytují. Lze tedy předpokládat, že prsteny lze považovat spíše za šperky, které byly součástí ženských krojů nebo za šperky, které byly součástí všeobecně bohatě zdobenějších krojů. Stejně tak v mužských hrobech zcela chybějí ozdoby krku.

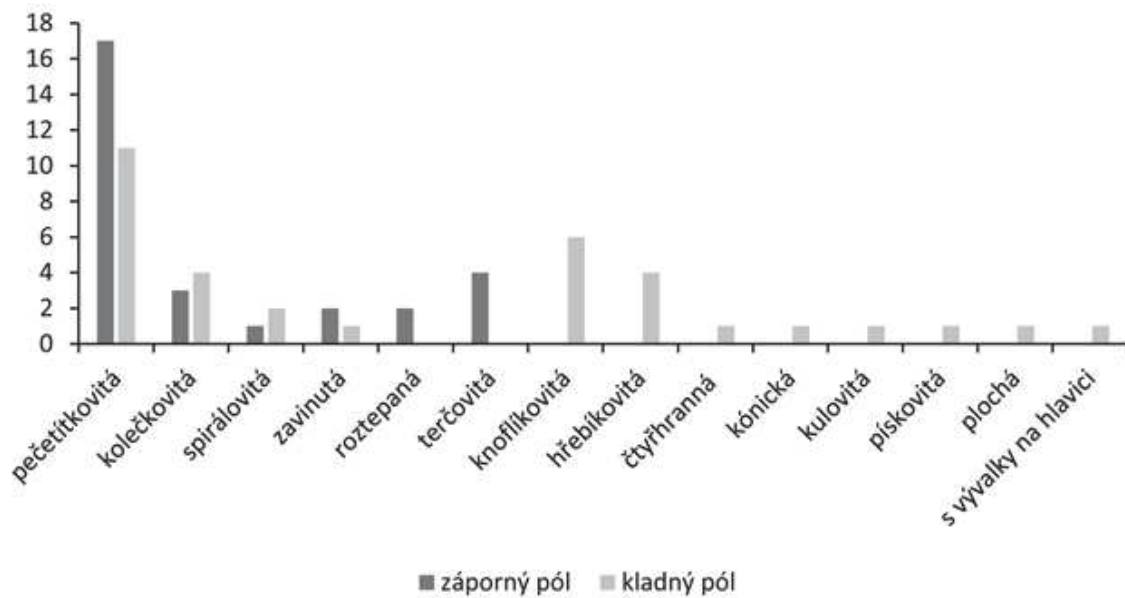
Graf 1: Počet jehlic v hrobech typických pro kladný a záporný pól faktoru 1.

Figure 1: Number of pins in the graves typical of positive and negative pole of the factor 1.

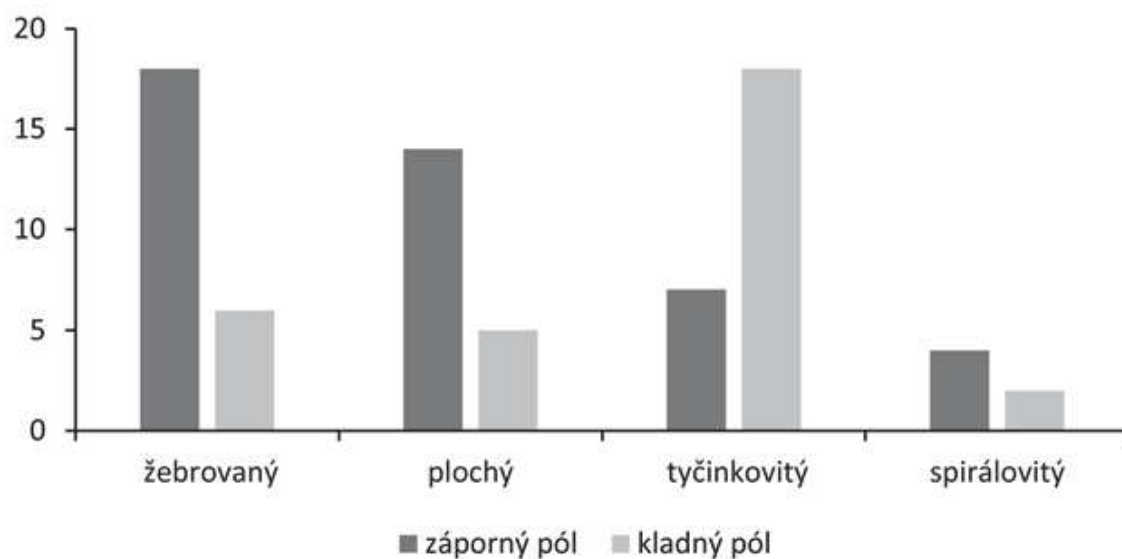
Graf 2: Typy jehlic v hrobech typických pro kladný a záporný pól faktoru 1.

Figure 2: Types of pins in the graves typical of positive and negative pole of the factor 1.

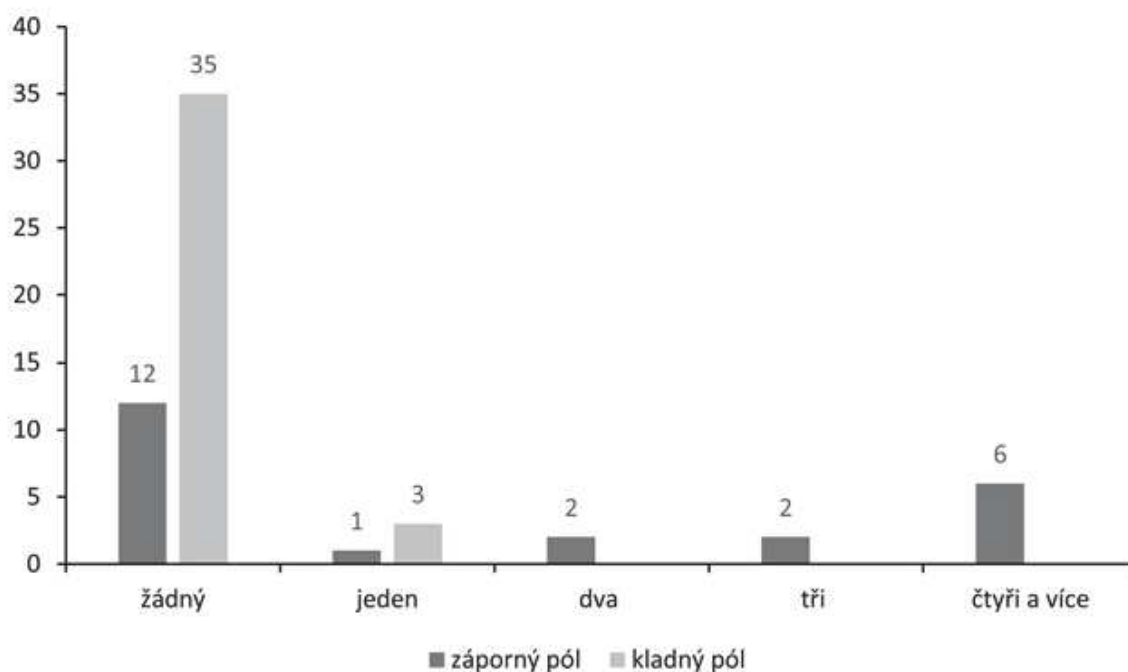
Graf 3: Typy náramků v hrobech typických pro kladný a záporný pól faktoru 1.

Figure 3: Types of bracelets in the graves typical of positive and negative pole of the factor 1.

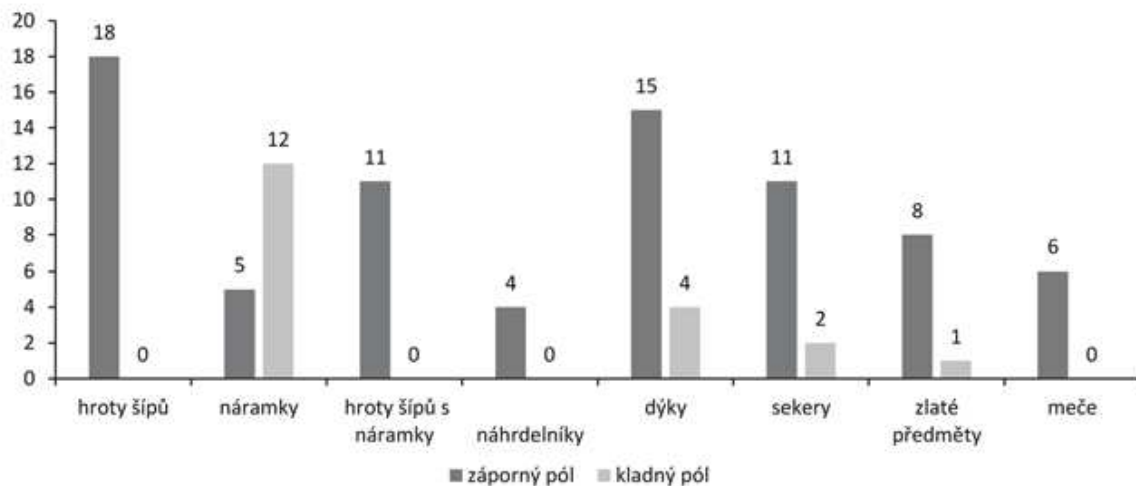
Graf 4: Počet prstenů v hrobech typických pro kladný a záporný pól faktoru 1.

Figure 4: Number of rings in the graves typical of positive and negative pole of the factor 1.

Graf 5: Počet artefaktů v hrobech typických pro kladný a záporný pól faktoru 6.

Figure 5: Number of grave goods in the graves typical of positive and negative pole of the factor 6.

Ukazuje se, že šperky nebyly příliš častou součástí mužského kroje, a to ani kroje společensky významných mužů. To můžeme pozorovat i v hrobech, kde se vyskytuje více druhů zbraní (dýky, sekery, hroty šípů) nebo prestižní zbraně jako meče či sekeromlaty, jež jsou spojovány s mužskou elitou (srov. Havlíková 2014). V těchto hrobech se často vyskytuje pouze jedna jehlice, někdy doplněná jedním tyčinkovitým náramkem. Co do množství honosných šperků byl kroj mužské elity výrazně chudší než ženský, nicméně musíme počítat s tím, že komunikační roli šperků zde mohly nahrazovat zbraně, které lze také chápat jako součást kroje.

Podle některých autorů se v mužských hrobech vyskytovala pouze jedna jehlice, zatímco v ženských se jehlice vyskytovaly v párech (Čujanová-Jílková 1977, 84). Pokud předpokládáme, že zbraně jsou výhradně mužskými artefakty, pak tvrzení, že dvě jehlice náleží výhradně ženským hrobům a jedna jehlice mužským, je sporné. Například na lokalitě Červený Hrádek-Černá Mýt v hrobech (M13/28/01; M13/47/01) byly nalezeny jehlice v páru spolu s hrotem šípu a na lokalitě Milínov-Javor (M06/32/01) byly nalezeny jehlice v páru spolu s dýkou a hrotem šípu. Ovšem není vyloučeno, že některé typy zbraní se mohou vyskytovat i v hrobech žen. Z nedostatku antropologického materiálu lze pohlaví zemřelého sledovat jen z genderového konceptu. Naopak jedna jehlice byla nalezena podle složení pohřební výbavy i v ženských hrobech. Proto určovat pohlaví pohřbeného jedince podle počtu jehlic se zdá velmi nespolehlivé. Nicméně u hrobů elity se skutečně zdá, že muži využívali oděv spínaný jednou a ženy dvěma jehlicemi. To ovšem nemůžeme vztáhnout obecně na celou komunitu, neboť hroby s jednou jehlicí v souboru zcela dominují, a je tudíž jasné, že jednu jehlici obsahovalo i velké množství ženských krojů.

6. ZÁVĚR

Vše naznačuje tomu, že struktura reprezentovaná záporným pólem faktoru 1 je odrazem pohřbů společensky významných žen s honosným a zdobeným krojem. Jednalo se o oděv spínaný párem jehlic na obou ramenech, doplněný často bohatým náhrdelníkem. Paže byly zdobeny honosnějšími náramky, a to převážně symetricky. Symetrie je důležitou vlastností bohatého ženského kroje. Symetrická uspořádání se často používala k vytvoření vazby mezi vizualizací končetin. Běžné bylo i velké množství prstenů nošených na ruku i nohou opět v symetrickém uspořádání (obrázek 1). Přičemž nošení prstenů na prstech u nohou by mohlo svědčit o obuvi bez špičky nebo její úplné absenci.

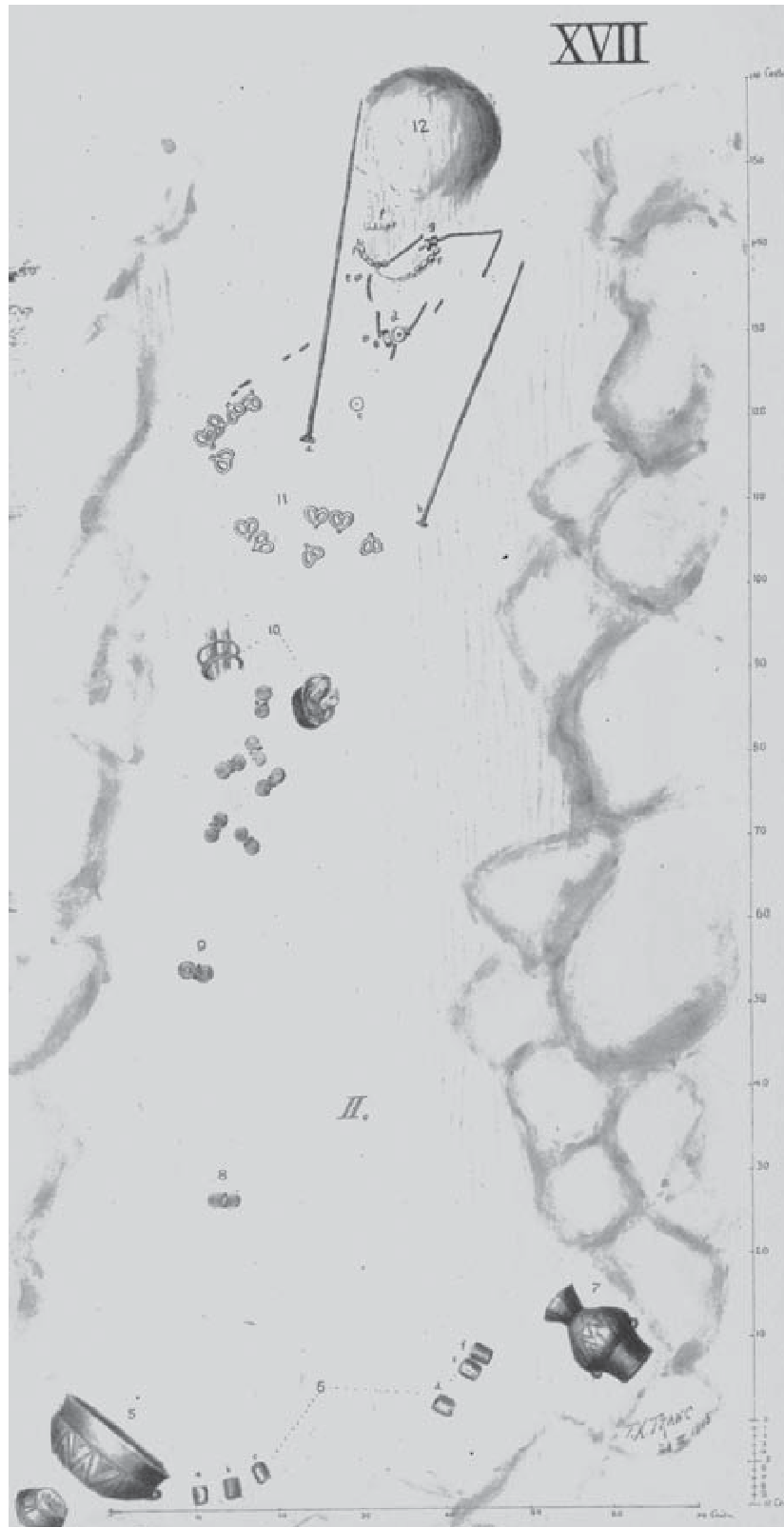
Je pravděpodobné, že se tento kroj lišil od kroje ostatních žen, jenž se v některých ohledech (počet jehlic) mohl podobat spíše mužskému. Kroj vysoce postavených mužů se vyznačuje pouze jednou jehlicí a občas bývá doplněn jednoduchými tyčinkovitými náramky. Uspořádání šperků je spíše asymetrické.

Lze konstatovat, že kroje ostatních společenských skupin neobsahovaly náhrdelníky ani prsteny (na ruku ani nohou). To nasvědčuje tomu, že prsteny byly pravděpodobně součástí všeobecně bohatě zdobenějších krojů. V drtivé většině případů je součástí kroje střední doby bronzové jen jedna jehlice. To by mohlo svědčit o odlišném střihu haleny vysoce postavených žen, v jejichž hrobech se často nacházejí dvě jehlice. Snaha o určitou uniformitu a symetrii honosných krojů žen odkazuje spíše na příslušnost jedince ke konkrétní společenské skupině, než že by komunikovala jeho konkrétní vlastnosti. Prezentuje jedince jak součást skupiny, nikoliv jako individuum. Naopak asymetrické nošení jednoho či většího počtu náramků u mužů a části žen ukazuje, že šperky a jejich umístění u těchto společenských skupin mohlo mít určité sdělení, které komunikovalo vlastnosti každého jedince (srov. Sørensen 2010), resp. mohlo zdůrazňovat úlohu určité části jeho těla.

Studium kroje na základě kolekcí šperků může přinášet poměrně zajímavé výsledky, jak ukazuje prezentovaný příklad bohatých krojů významných žen a významných mužů-bojovníků. Otázkou je, zda podobných výsledků jsme schopni dosáhnout i u jiných společenských skupin (srov. Nožinová 2016). Ovšem představa, že bychom dokázali na základě kolekcí šperků dekodovat většinu společenských skupin doby bronzové, se prozatím ukazuje jako nepravděpodobná. Nicméně šperky mohou být významným pramenem pro poznání samotného oděvu doby bronzové. Pro takové studium je ale nutné sledovat mikroskopické stopy po opotřebení na jednotlivých kolekcích šperků. Tímto směrem by mohl pokračovat další výzkum, který by vedl k přesnější rekonstrukci krojů společenské elity v době bronzové.

Obrázek 1: Štáhlavy – Hájek (okr. Plzeň – město). Mohyla 30, hrob II – prostorová distribuce artefaktů (podle Šaldová ed. 1988, tb. XVII).

Picture 1: Štáhlavy – Hájek (Dist. of Plzeň – město). Barrow 30, grave II – spatial distribution of artefacts (Šaldová ed. 1988, tb. XVII).

POUŽITÉ ZDROJE

- BOGATYREV, Petr (1936): Kroj jako znak (Funkční a strukturální pojetí v národopisu). *Slovo a slovesnost*, roč. 2, č. 1, s. 43–47.
- ČUJANOVÁ-JÍLKOVÁ, Eva (1970): *Mittelbronzezeitliche Hügelgräberfelder in Westböhmen – Západočeská mohylová pohřebiště střední doby bronzové*. Praha: ČSAV.
- ČUJANOVÁ-JÍLKOVÁ, Eva (1977): Mohylové pohřebiště ve Vrhavči a horizont nálezů středodunajské mohylové keramiky v západních Čechách – Der Hügelgräberfriedhof von Vrhavč und der Fundhorizont der mitteldonauländischen Hügelgräberkeramik in Westböhmen. *Památky archeologické*, roč. 68, č. 1, s. 74–116.
- HAVLÍKOVÁ, Markéta (2014): *Zbraně ve střední době bronzové a jejich účel v pohřebním ritu*. Nепublikovaný rukopis bakalářské práce. Plzeň: Katedra archeologie FF ZČU.
- KRISTIANSEN, Kristian (2013): Female Clothing and Jewellery in the Nordic Bronze Age. In: Bergerbrant, Sophie a Sabatini, Serena (eds.): *Counterpoint. Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor*. Oxford: Oxford University Press, s. 755–769.
- KRIŠTUF, Petr, PRAUMOVÁ, Radka a ŠVEJCAR, Ondřej (2011): Prostorové uspořádání mohylových pohřebišť na Plzeňsku – Spatial structures within barrow cemeteries in Pilsen-region. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* 4/2011, s. 104–128.
- KRIŠTUF, Petr, ŠVEJCAR, Ondřej a PRAUMOVÁ, Radka (2013): Monumentalita mohyl v době bronzové: odraz rodiny, nobility, genderu nebo kulturní příslušnosti – The monumentality of burial mounds in the Bronze Age: reflection of the family, nobility, gender or cultural. *Archeologie západních Čech* 5/2013, s. 23–25.
- LANGOVÁ, Michaela (2012): *Sídelní areál doby bronzové v Brandýse nad Labem – objekty s lidskými kosterními pozůstatky*. Nепublikovaný rukopis diplomové práce. Praha: Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou UK.
- NEUSTUPNÝ, Evžen (2007): *Metoda archeologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- NEUSTUPNÝ, Evžen (2008): *Archeologie pravěkých Čech 4 – Eneolit*. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- NOŽINOVÁ, Soňa (2016): *Účel šperků v pohřební výbavě střední doby bronzové v Čechách*. Nепublikovaný rukopis bakalářské práce. Plzeň: Katedra archeologie FF ZČU.
- PANKOWSKÁ, Anna a kol. (2012): *Antropologická zpráva k projektu: Hierarchizace společnosti doby bronzové a její obraz v pohřebním ritu*. Nепublikovaný rukopis. Plzeň.
- SØRENSEN, Marie Louise Stig (2010): Bronze Age Bodiness – Maps and Coordinates. In: Rebay-Salisbury, Katharina, Sørensen, Marie Louise Stig a Hughes, Jessica (eds.): *Body Parts and Bodies Whole: Changing Relations and Meanings*. Oxford: Oxbow, s. 54–63.
- ŠALDOVÁ, Věra (ed.) (1988): *F. X. Franc: Štáhlauer Ausgrabungen 1890. Přehled nalezišť v oblasti Úslavy, Radbuzy, Úhlavy a potoka Klabavky 1906*. Praha: ČSAV.
- WOBST, Hans Martin (1977): Stylistic behavior and information exchange. In: Cleland, Charles Edward (ed.): *For the Director: Research essays in honor of James B. Griffin*. Museum of Anthropology, s. 317–342.

SUMMARY

A costume is understood not only as a practical artefact, but also as a symbol of social status. It has typical components that characterize an individual's social status, which is shared with other community members. Individuality is suppressed at the expense of belonging to a social group. Reconstruction of the costume in archaeology is therefore

crucial to understanding the social status of individuals. Fortunately, the costume consists not only of a textile dress, but also of other elements such as jewellery. Collections of this jewellery are often identified during excavations, allowing us to partially reconstruct these costumes. The main aim is to reveal the structure of the combination of different types of bronze jewellery that were part of prehistoric costumes and try to identify it with some social groups.

This work is based on an analysis of 233 burials, which come from 167 burial mounds at 34 cemeteries in West Bohemia. All the sites were excavated in the 19th century and the first half of the 20th century but were well-documented. The most common jewellery are bracelets (318 pieces in 147 graves), followed by pins (229 pieces in 160 graves), rings (118 units in 44 graves), and pendants and pendant necklaces (21 pendants in 6 graves and 14 necklaces in 14 graves).

The basis of this study is a detailed description of the graves. Structures in the composition of grave goods were detected using multivariate exploratory methods, specifically principal component analysis (PCA).

For PCA, we used 6 factors with a value in its own numbers above 0.9, affecting 74.18 % of the variability of the collection. Regarding the jewellery, crucial factors are numbers 1, 5 and 6. On factor 1, we can observe a correlation between dagger (0.7) and axe (0.66) descriptors. On the opposite pole are necklaces (-0.55), which are partly related to rings (-0.23). The fifth factor in the positive direction reaches the highest values for the pin (0.9) and necklace (0.44) descriptors. The sixth factor has the highest value in the positive pole for the bracelet (0.71) descriptor, which never occurs with the arrowhead (-0.8) descriptor.

All factors indicate that the structure represented by the negative pole of factor 1 reflects the funerals of prominent women with opulent and ornate costumes. These were dresses fastened by pins on both shoulders, often accompanied by a rich necklace. The arms were decorated with rich, mostly symmetrical bracelets. Symmetry is an important feature of the rich female costume. A large number of rings worn on the hands and feet are also common, again in a symmetrical arrangement. These artefacts do not appear with the costumes of other social groups. Wearing rings on the toes could indicate shoes without toe caps or the absence of shoes altogether. This costume probably differed from other female costumes, which in some respects (i.e. the number of pins) may more strongly resemble male costumes. The costumes of senior men have only one pin, and are sometimes accompanied by simple bracelets. The wearing of jewellery is rather asymmetric. Weapons were also likely parts of these rich male costumes.

The uniformity and symmetry of opulent female costumes likely refers to the affiliation of individuals to a particular social group rather than actually communicating their specific character. From this point of view, the costume presents the individual as a member of a certain social group, not as an individual itself. However, the asymmetric wearing of a bracelet or appearance of a larger number of bracelets by men and by some women within these social groups shows that jewellery and its placement could communicate some individual characteristics.